

Sociální stát

Tento učební materiál vznikl v rámci projektu Inovace studijního programu Pastorační a sociální práce ETF UK (CZ.2.17/3.1.00/33279) spolufinancovaného z prostředků Evropského sociálního fondu, státního rozpočtu České republiky a rozpočtu hlavního města Prahy.

Evropský sociální fond – Operační program Praha Adaptability
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Vývoj počtu důchodců a výdajů důchodového pojištění

- ▶ V prvním pololetí roku 2011 pokračoval **plynulý nárůst celkového počtu důchodců** (meziročně o cca 0,8 %). Ke konci června roku 2011 činil tento počet **2 833 tis.**, z toho 2 281 tis. představovali důchodci starobní.
- ▶ **Celkové výdaje na důchody** vzrostly (především z důvodu valorizace a nárůstu počtu důchodců). Zatímco v prvním pololetí roku 2010 dosáhly 165,5 mld. Kč, ve stejném období tohoto roku se jednalo o **176,9 mld. Kč** (tj. 78,4 % všech prostředků na sociální výdaje).

Američané se musejí starat sami o sebe

- ▶ Ekonomika Spojených států amerických je nesmírně flexibilní a úspěšná. S rostoucí výkonností domácí ekonomiky roste i životní úroveň Američanů. Kdo na sobě pracuje a podává výborné pracovní výkony, ten dosahuje vysoce nadstandardních příjmů v jakékoliv práci. V současné době každý druhý Američan vlastní finanční majetek v hodnotě vyšší než 50 tisíc amerických dolarů. Pro srovnání: v Evropě jsou nejbohatší Švýcaři a těch má finanční majetek v hodnotě vyšší než 50 tisíc dolarů 39 procent.
- ▶ Nejvyšší průměrné příjmy v USA mají lidé pracující v „show byznysu“, sportovci, manažeři, lékaři a finančníci. Příjmy těchto občanů jsou nesrovnatelně vyšší, než je průměrná mzda v zemi. Dalšími dobře placenými zaměstnáními jsou experti ve všech profesích (především pracovníci výzkumu v chemickém a strojírenském průmyslu). Nejnižší mzdy jsou vypláceny za všechny pomocné, neodborné a manuálně jednoduché činnosti (uklízeč, vrátný, zemědělec, pomocník v kuchyni...). Tyto práce v USA nejčastěji vykonávají občané z jiných zemí, především Hispánci.

- ▶ I v Americe platí, že průměrnou a vyšší mzdu nepobírá polovina obyvatel, ale jen 30 procent těch lépe situovaných. V Americe jsou výrazné platové rozdíly mezi občany. Nejčtenější mzda se zdaleka nepohybuje v okolí průměrné mzdy (průměrná mzda v USA činí 33 459 USD). Zaměstnanců podprůměrně placených tedy není přibližně polovina, ale více než 70 %. Zvyšování průměrné mzdy nemá základ ve zvyšování středních mezd (kde se nachází většina mezd a platů v zemi), ale ve zvyšování 10 % nejvyšších mezd v zemi. Nejlépe placeným zaměstnancům roste mzda nesrovnatelně rychleji než ostatním občanům.
- ▶ Nejvyššího příjmu dosahují Američané, stejně jako v ostatních vyspělých zemích světa, v období od 43 do 48 let, kdy mají již dostatek zkušeností a přitom jsou ještě velmi výkonní. Samozřejmě vždy také závisí na vykonávané práci.
- ▶ Ženy v průměru vydělávají o téměř pětinu méně než muži. Nejnižší mzdové rozdíly jsou potom u velmi zdatných odborných pracovníků ve vedoucích pozicích ve všech oblastech národního hospodářství, kde činí průměrný výdělek žen přes 90 % průměrného výdělku mužů. Naopak u prodavačů či kuchařů je mzdový rozdíl až 25 %.
- ▶ Zdravotní pojištění je poměrně drahé (minimálně 300 USD měsíčně) a není ze zákona povinné pro všechny, školné je vysoké a bydlení v lepší čtvrti nákladné. Občané jsou tedy nuceni podstatně více se o sebe starat a mít pro všechny případy uzavřeno vlastní pojištění.

Projev prezidenta republiky na Národní svatováclavské pouti

- ▶ Jsem sice jen vnějším pozorovatelem současných diskusí v římskokatolické církvi, ale domnívám se, že nás obdobným způsobem trápí **stále rychleji se rozpadající hodnotový systém**, který ještě donedávna charakterizoval a vlastně i definoval naši civilizaci, náš civilizační okruh, svět, který nazýváme Západem, naši Evropu, ke které patříme a vždy jsme patřili.
- ▶ Při pohledu kolem sebe vidíme, že „pokrokáři“ všeho druhu vedou soustavný a stále nezakrytější útok na naše tradiční společenské hodnoty a ctnosti. **Vlastenectví je vydáváno za šovinismus.** Demokratický stát za překonanou instituci, která má být obětována ve prospěch nadstátních uskupení, která nikdy nemohou získat demokratickou legitimitu. Přirozeně strukturovaná národní společenství se svými hlubokými tradicemi, duchovními a kulturními hodnotami, vycházejícími ze staletých zkušeností a z životů mnoha předchozích generací, jsou **erodována politickým tlakem na přijetí multikulturalismu jako oficiálně naordinované ideologie.** Vše přirozené, a proto dosud většinově spontánně přijímané, je vydáváno za překonané a málo zajímavé. Vše tradiční a konzervativní je vydáváno za zastaralé a nemoderní, je zesměšňováno a je vylučováno ze společenského dialogu.

- ▶ Odpovědnost za své činy a za svůj život, odpovědnost vůči druhým, a to nejen těm nejbližším, je vystřídávána povrchními a formálními pózami. **Tradiční rodina**, základní jednotka každého dalšího celku lidského uspořádání, odvěké prostředí pro vztah muže a ženy, pro výchovu nových generací, ale i pro samozřejmou mezigenerační pomoc a solidaritu, je vystavována stále ostřejším útokům módních postojů, které **pro vybrané skupiny velmi nevybíravými způsoby vyžadují nejrůznější, v minulosti nikdy neexistující privilegia**. Přijetí života jako nepřetržitého úsilí o hledání jeho smyslu, pocit vlastní odpovědnosti za sebe a jiné, a radování se z každého sebemenšího zdaru v tomto úsilí jsou vystřídávány **nárokem absolutního a z vnějšku zaručeného štěstí**. **Faleš sociálního státu nezaslouženého blahobytu** ničí vše tvůrčí a individuální a otupuje talenty, aktivitu a pracovitost, neboť ta se přestává vyplácet.
- ▶ Při setkáních s představiteli církve se často shodujeme v tom, že je tento trend mimořádně nebezpečný a že je nezbytné se mu aktivně postavit. Nepochybuji, že v mnoha farnostech, **zvláště těch venkovských**, se u nás o těchto jevech hovoří, ale církev by měla svou významnou autoritu v nezanedbatelné části celé naší veřejnosti uplatňovat více a hlasitěji i v debatě celospolečenské.

4. Sociální stát

základní postoje k sociálním problémům

sociální teorie

pojetí a východiska sociálního státu

historie

typologie

krize

reakce – neoliberalismus

Základní postoje k sociálním problémům

Autokratické:

nadřazenost vlády nad právem – panovník rozhoduje o potřebách svých poddaných a o způsobu jejich naplnění.

- **Paternalistické:** panovník rozhoduje o sociální pomoci především v zájmu upevnění své moci.
- **Filantropické:** bohatý svrchovaně rozhoduje, jak a komu nabídne svůj dar, neboť na dar nemá nikdo právo; motivem je altruismus.
- **Intervenční:** panovník zasahuje do sociálních procesů jejich legislativní regulací.

Demokratické:

nadřazenost práva nad vládou – práva občanů jsou chráněna zákonem a stát je povinen je respektovat a vytvářet prostor k jejich realizaci.

- **Liberalismus:** požaduje odpovědnost člověka za vlastní budoucnost, stát mu k tomu má pouze vytvářet prostor
- **Korporativismus:** stát reguluje vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, úkoly solidarity přenáší na zaměstnavatele a občanskou společnost.
- **Institucionalismus:** stát organizuje solidaritu jako podporu a službu oprávněným občanům.

Autokratická sociální politika: Paternalismus

Z čeho vychází
slovo
„paternalismus“?

Despotický (patriarchální): despotičtí vládci předantických států Blízkého východu, Egypta, severní Afriky a Asie rozhodovali o sociálních podporách, které zároveň posilovaly jejich mocenské postavení (podpora vojáků, vdov a sirotků po padlých vojácích, státních úředníků a jejich rodin).

Antický: sociální podpora svobodným občanům, kteří upadli do invalidity nebo do chudoby (prevence dlužního otroctví).

Středověký: křesťanství prohloubilo motivaci k sociální pomoci – lenní páni byli povinni postarat se o své chudé a nemocné poddané; absolutní moc panovníka byla omezena povinností prokazovat solidaritu.

Středověký utopismus: pokusy o formulaci spravedlivější lidské společnosti (Thomas More – Utopie, Tommaso Campanella – Sluneční stát).

Neopaternalismus: moderní autokratické režimy, které rozvíjely aktivní sociální politiky, ale vždy jako „dar“ režimu, bez subsidiarity a participace (fašismus – Itálie, Španělsko, Portugalsko; národní socialismus – Německo; komunismus – SSSR a satelitní státy).

Jan Jiří Heinsch – Svatý Václav přislужuje u stolu chudým
(Galerie Roudnice nad labem)

Autokratická sociální politika: Filantropie

Hnutí proti současné ekonomické krizi: „Jen ti nejbohatší nás mohou zachránit“.

- ▶ **Filantropie** (z řec. *filein*, milovat a *anthrōpos*, člověk – láska k člověku) znamená humanisticky motivovanou dobročinnost, dávání peněz, zboží, času nebo úsilí pro podporu obecně prospěšného účelu, zpravidla v delším časovém horizontu a s jasně definovanými cíli. V obecnější poloze lze filantropii pojmut jako jakýkoli altruistický počin, který směřuje k podpoře dobra nebo zlepšování kvality života. Lidé, kteří jsou známi pro své filantropické počiny, se někdy nazývají **filantropové**.
 - ▶ **Antická**: dobro prokázané svobodnému občanovi výše postaveným jedincem (Řím); první ucelený koncepční rámec filantropie přinesla monoteistická náboženství.
 - ▶ **Židovská**: Starý zákon obsahuje historicky první sociální legislativu i výzvy k systematické filantropii.
 - ▶ **Křesťanská**: sociální dimenze je jedním ze stěžejních prvků Ježíšova poselství; ve všech kulturách ovlivněných křesťanstvím byla pomoc bližnímu přijata jako základní etický požadavek.
 - ▶ **Středověká**: křesťanská církve zřizovala chudobince, sirotčince a špitály, stala se první velkou institucí, která se systematicky věnovala sociální práci.
 - ▶ **Moderní**:
 - křesťanské církve rozvíjejí sociální dimenzi svého poslání ve dvou podobách:
 - Charita: vlastní instituce věnující se sociální práci, zpravidla na bázi neziskových organizací.
 - Rozvíjení a šíření vlastní sociální doktríny – křesťanská sociální nauka.
- Mecenášství, dárcovství (sponzoring?): Josef Hlávka, Bill Gates, Warren Buffett, Zdeněk Bakala...

Mecenášství – Josef Hlávka

- ▶ 1831 – 1908: architekt, stavitel a největší český mecenáš
- ▶ Čtyři roky před smrtí završil Hlávka mecenášské úsilí tím, že ve své poslední vůli 25. ledna 1904 ustanovuje svým univerzálním dědicem nově založené Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových. Majetek Nadání měl hodnotu (v přepočtu na současnou měnu) asi 2 miliardy Kč.
- ▶ Nadání přežilo jak totalitu nacismu, tak komunismu a do dnešních dnů plní velkou část Hlávkovy odkazu. Je to nejstarší nadace s nepřerušenuou kontinuitou v České republice.
- ▶ V současné době Nadání spravuje nadační jmění, především v podobě nemovitostí, zejména zámek Josefa Hlávky v Lužanech u Přeštic a nadační domy v Praze. Výnosy z pronájmů slouží na pokrytí všech nutných nákladů spojených s nadační činností, správou i zvelebováním majetku.

Hlávková kolej

Nadace Billa a Melindy Gatesových

- ▶ Spolu s ženou založil Gates charitativní organizaci *Nadace Billa a Melindy Gatesových*. Nadace rozděluje peníze na
 - univerzitní stipendia pro zástupce menšin,
 - prevenci AIDS,
 - boj s nemocemi, které ohrožují hlavně země třetího světa, a další účely.
- ▶ V současné době financuje tato nadace 90 % celého projektu eradikace dětské obrny, neboť Světová zdravotnická organizace již přesunula financování na další nemoci.
- ▶ V červnu 1999 daroval Gates se ženou této nadaci 5 miliard dolarů, což je historicky absolutně největší jednorázový dar od žijící osoby.
- ▶ Gates daroval přes 100 milionů dolarů na pomoc dětem postiženým AIDS.
- ▶ 26. ledna 2005 oznámila nadace, že darovala dalších 750 milionů dolarů mezinárodnímu Fondu pro vakcíny, který bojuje s nemocemi jako např. černý kašel, spalničky, dětská obrna a žlutá zimnice.
- ▶ V roce 2005 byl Gates spolu se svou manželkou a zpěvákem Bonem vyhlášen časopisem TIME osobností roku.

Intervence

- ▶ **Veřejná intervence v pozdním středověku:**
 - **Mouliňský edikt** (Francie, 1566): chudý musí být usídlen a pak má nárok na almužnu z prostředků obce.
 - **Kodex chudých** (Anglie, Alžběta II., 1579): první novodobá chudinská péče, subvencovaná z veřejných prostředků získaných z daní.
 - **Patent o tulácích a žebrácích** (Rakousko, 1661): žebráci neschopní práce směli žebrat, ostatní museli pracovat nebo byli uvězněni.
- ▶ **Chudinská péče v době industrializace:**
 - Na základě tzv. **Domovského práva** má obec povinnost postarat se o chudé.
 - V 19. stol. se rozvíjí také péče o **veřejné zdraví, o základní školství a o opuštěnou mládež.**

Demokratická sociální politika:

Liberalismus a regulace

Proč
„reziduální“?

Každý se stará o sebe

Ze středověké chudinské péče vyšlo moderní reziduální pojetí liberálního státu: veřejné instituce poskytovaly péči těm, kdo vypadli z primárních rozdělovacích systémů a současně se jim nedostalo sociální péče v rodině a v obci.

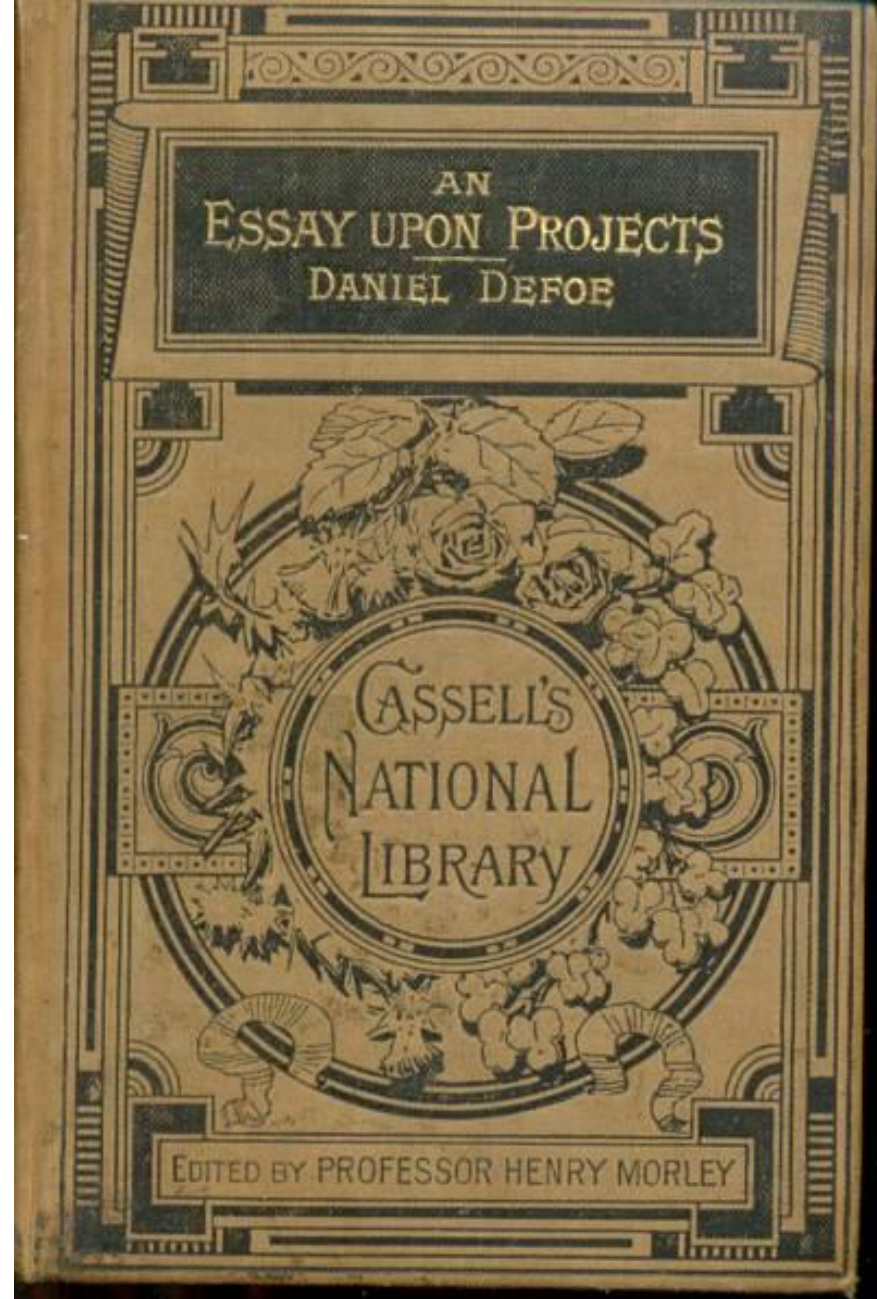
Přínos liberalismu: zdůraznění rozdílu mezi soukromou a veřejnou sférou – každý se má starat o svůj vlastní výdělek, pokud to nedělá, ač by mohl, stát ho k tomu má donutit. Veřejná sociální péče se má starat jen o ty, kteří pracovat nemohou.

Korporativismus – cechy

- ▶ *V rámci různých skupin se starají lidé o sebe navzájem*
- ▶ **Cech je středověké a raně novověké řemeslnické sdružení, která hájilo práva a zájmy svých členů, dohlíželo na jakost a cenu výrobků, na výchovu učedníků a skládání mistrovských zkoušek. Plnil též funkce reprezentativní, náboženské a sociální.**
- ▶ Cechy vznikaly ve středověkých městech hlavně během 13.–15. století, v menších městech ještě i v 16. a 17. století. Rušeny začaly být ve druhé polovině 18. století a především v 19. století, neboť bránily vytváření konkurenčního prostředí a technologickému rozvoji.
- ▶ Cechy nejen že potlačovaly konkurenci, ale zároveň konzervovaly technologické postupy, takže se v řemeslech jen těžko prosazovaly nové postupy. Inovace byla možná, až když modernější způsob výroby schválil celý cech. V českých zemích se nové výtobytky ve výrobě mnohdy prosazovaly s velkým zpožděním za Evropou.
- ▶ Protože tento složitý a zcela nekonkurenční systém začal být postupně pro mnohé členy velmi svazujícím, docházelo často, zvláště v raném novověku k porušování cechovních pravidel. Velmi běžné bylo například překračování maximálního povoleného počtu tovaryšů. Tato nepružnost a podvazování konkurenčního prostředí se nakonec staly i důvodem, proč byly nakonec cechy rušeny.

Demokratická sociální politika: Vzájemnost a pojišťovací princip

- ▶ **Vzájemnost (svépomocná solidarita):**
rovnoprávné vztahy založené na vědomí sounáležitosti, v nichž se ze společných prostředků rozdělují pomoc těm, kteří ji potřebují.
- ▶ **Historie:**
 - Svépomocná profesní vzájemnost (horníci a cechy)
 - Dělnická svépomoc v době industrializace
 - Institutionalizované sociální pojištění
- ▶ **Pojištění:**
 - Zákonitost pojistné matematiky byla objevena v 17. stol. (Georg Obrecht, 1547 – 1612);
 - Myšlenku povinného pojištění poprvé definoval Daniel Defoe, autor Robinsona Crusoe (1660 – 1731)
- ▶ **Realizace:**
 - Německo – Otto von Bismarck (nemocenské 1881, úrazové 1883, starobní a invalidní (1889);
 - Rakousko-Uhersko Eduard Taaffe (nemocenské 1888, úrazové 1889)

Demokratická sociální politika:

Institucionalismus – sociální stát

Stát se stará o všechny

Začátek – sociální pojištění koncem 19. stol., koncepčně rozvíjen v 1. polovině 20. stol., realizován v západoevropských státech po 2. svět. válce.

Dosavadní vyvrcholení vývoje veřejně organizované solidarity, produkt evropské civilizace.

Veřejná garance ústavami zaručených nezadatelných lidských práv občanů, včetně práv sociálních.

Jeho rozvoj koordinován mezinárodními organizacemi na úrovni světové (OSN – Mezinárodní organizace práce 1919) a evropské (Rada Evropy, Evropská unie).

Sociální teorie

▶ Sociální teorie:

- studium vědeckých způsobů myšlení o společenském životě;
- pomocí odborných pojmů a vědeckých metod usiluje o utřídění a objasnění debaty o cílech a problémech života společnosti;
- nabízí různé možnosti, jak reagovat na problémy společenského života;
- začaly vznikat v 19. století na základě pozorování společenského vývoje
- ovlivnily politické a sociální systémy 19. a 20. století;
- pojem „sociální teorie“ se začal užívat až ve 40. letech 20. stol.

▶ Význam sociálních teorií pro sociální politiku a sociální práci:

- Nabízí teoretické koncepty – rámce – pro vytváření sociálního zákonodárství a systémů sociální pomoci
- Každý politický směr vychází z určité sociální teorie
- Pro rozhodování v politice (volby) a v sociální práci je prospěšné vědět, z jaké teorie daný směr vychází
- Lidé, kteří se nezajímají o veřejný život, ke své škodě snižují kvalitu své existence (Hannah Arendtová); Řekové je označovali pojmem „*idiotes*“.

▶ Z hlediska vývoje rozlišujeme

- Klasické sociální teorie (19. stol.)
- Moderní sociální teorie (20. stol.)
- Současné sociální teorie (po r. 1990)

Modernita

- ▶ **Sociální teorie reagují na nástup modernity** v kulturním, politickém a ekonomickém životě.
- ▶ **Modus = způsob; modernita: způsob, jak se dějí věci právě teď**; styl naší doby – platí „tady a teď“, nikoli „tenkrát“ nebo „někdy v budoucnosti“.
- ▶ Po rozpadu římské říše se nová – křesťanská – éra začala označovat slovem „modernus“ – k odlišení od dřívější pohanské éry.
- ▶ Pojem „moderní“ v dnešním smyslu poprvé použil básník **Charles Baudelaire ve Francii 1863**: moderní umělec prožívá čas jako proud spěchající neúprosně do budoucnosti, současná chvíle se okamžitě mění v minulost, umělec se snaží zachránit minulost před zastaráním.
- ▶ Západní modernita přinesla změny ve třech oblastech:
 - **Kulturní modernita**: věda a úpadek náboženství (sekularizace)
 - **Politická modernita**: zákon, demokracie a stát
 - **Společensko-ekonomická modernita**: kapitalismus, průmysl a vzestup měst

Rozlišení pojmů

- ▶ **Modernita** = pojetí času jako neustálé a radikální změny; zároveň konkrétní historické období, kdy je toto pojetí času aktuální (začátek se chápe různě: renesance – 15. stol., reformace – 16. stol., rozvoj přírodní věd – 17. stol., osvícenství – 18. stol.)
- ▶ **Modernismus** = specifická kulturní a intelektuální hnutí, která drammatizují tuto skutečnost
- ▶ **Modernizace** = proces zavádění modernity
- ▶ **Moderní** = to, co odpovídá tomuto pojetí času; zároveň se používá ve smyslu „módní“ – přechodně zajímaví, aktuální
- ▶ **Protiklad: tradice, tradiční** (z lat. tradere = předávat) = historicky předávaný způsob myšlení a jednání, „jak se věci vždy dělaly“.a

Politická ekonomie

- ▶ **Adam Smith** (1723 – 1790), zakladatel moderní ekonomické analýzy (*Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Londýn 1776), formuloval univerzálně platné zákony sociálního chování:
 - Ceny zboží rostou při jeho nedostatku a klesají při jeho nadbytku
 - Ceny zboží rostou, pokud je po něm poptávka, a klesají, není-li o ně zájem
 - Snaha o zvyšování zisku jedince vede ke zvyšování prospěchu pro celou společnost
 - „Neviditelná ruka trhu“ koordinuje soukromou činnost jedinců prostřednictvím kolektivního mechanismu rozdělování bohatství.

Utilitarismus

- ▶ Poč. 19. stol.: má-li společnost učinit pokrok a najít ve svém intelektuálním úsilí praktický užitek, musí nahradit filozofické spekulace vědeckým zkoumáním užitečnosti (lat. *utilitas* = užitek).
- ▶ **Jeremy Bentham (1748 – 1832):**
 - Účelem státu je zajistit největší štěstí pro co nejvíce lidí (1789) – nové pochopení tradičního pojmu „obecné blaho“
 - Racionální společnost je taková, která maximalizuje úhrnné blaho svých členů tím, že hrstka vyvolených se obejde bez zbytečně velkého luxusu a získané úspory se použijí k uspokojení materiálních potřeb většiny členů společnosti.
 - Stát by neměl jen trestat zločince, ale také je převychovávat (moderní vězení – Panoptikon)
 - *V poslední vůli Bentham stanovil, že se jeho mrtvola má vypreparovat a vystavit v University College London, kterou pomáhal založit a kde je dodnes vystavena, ovšem s voskovou hlavou, protože její mumifikace se nepodařila.*

Liberalismus

- ▶ **John Stuart Mill (1806 – 1873):**
 - Důraz na svobodné osobní vlastnictví a možnost obchodovat s majetkem a zbožím bez nadměrného zdanění a svévolného vměšování státu
 - Pokrok spočívá v rozvoji parlamentní demokracie a ústavního práva

- Oddělení náboženského přesvědčení od státních záležitostí, zejména od poskytování vzdělání
- Stát by měl chránit svobodu každého jedince – jeho právo jednat podle svého uvážení, aniž by narušoval právo kohokoli jiného chovat se stejným způsobem.
- Stát má být oddaným služebníkem „**občanské společnosti**“ (oblast mezi veřejnou činností státu a soukromou činností jedinců a rodin, zejména trhem – zdůrazňoval Alexis de Tocqueville)

Klasická liberální teorie

▶ Ideologie individualismu:

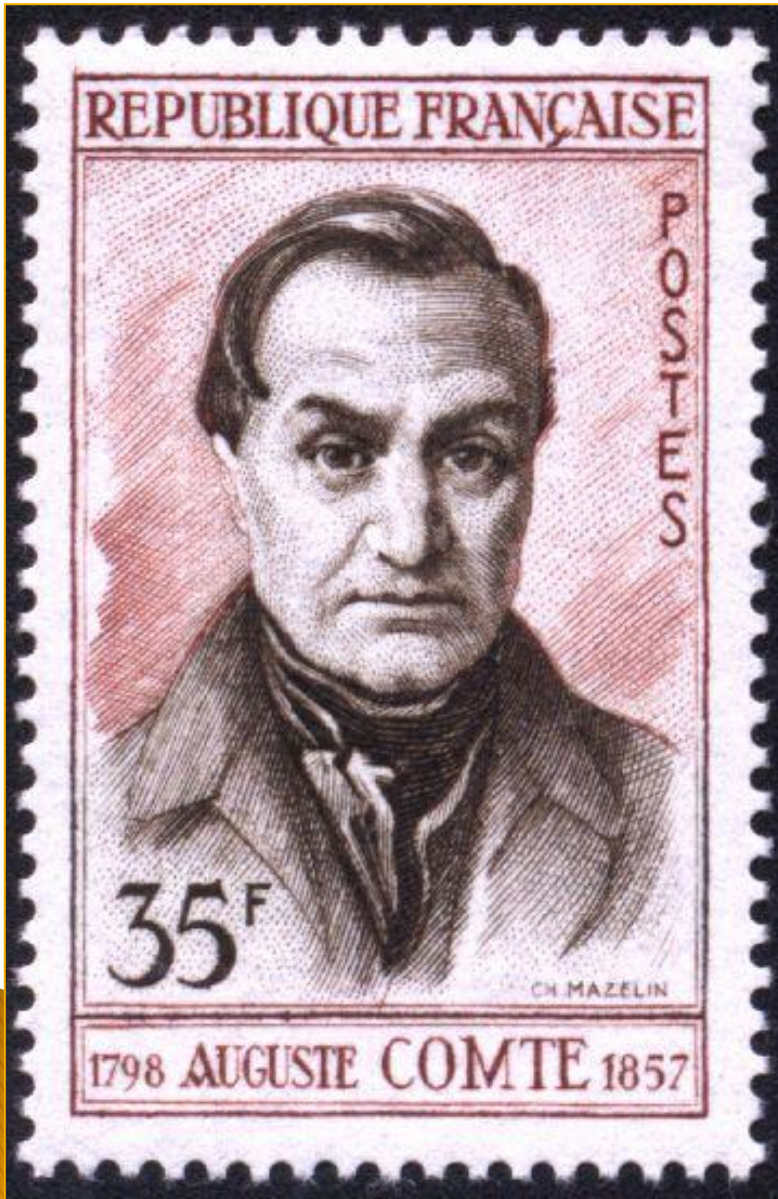
1. Každý jedinec má tvrdě pracovat a snažit se uspět v soutěži s ostatními.
2. Ti, kteří tvrdě pracují, mají být odměněni bohatstvím majetku, prestiží a mocí.
3. Ti, kteří při stejných šancích pro všechny tvrdě pracují, budou odměněni úspěchem.
4. Ekonomické selhání je vlastní chybou jedince a odhaluje nedostatek úsilí a další pracovní nedostatky.

▶ **Chudoba** je tedy důsledkem lenosti, nedostatku snahy a nezodpovědnosti lidí.

▶ Dva přijatelné způsoby řešení sociálních rizik:

- Transformace starých chudinských zákonů: sociální pomoc závislá na prověřené výši majetku podporované osoby.
- Různé formy sociálního pojištění.

Pozitivismus

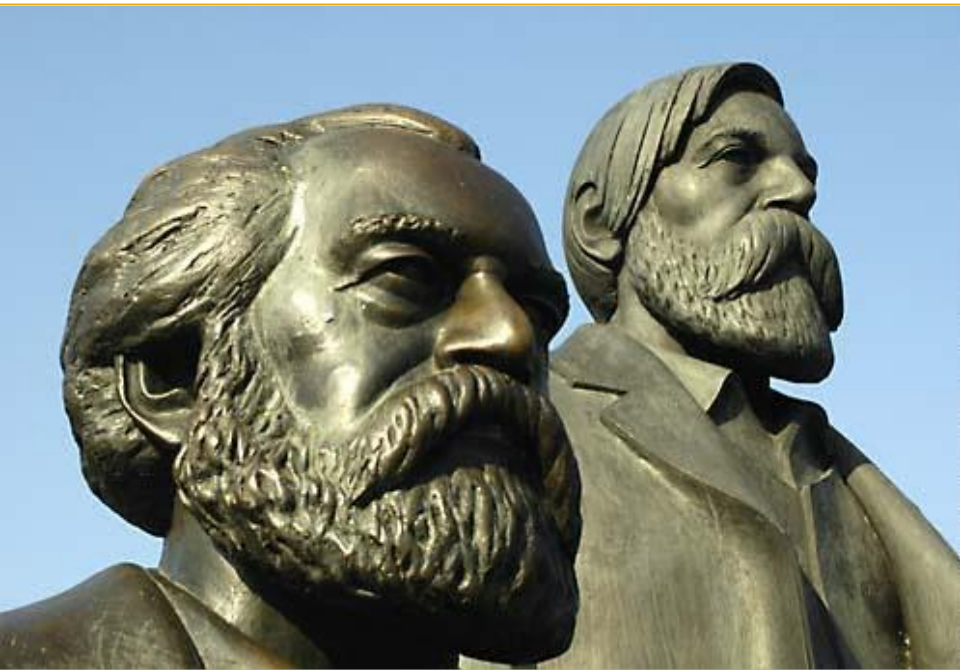

- ▶ **Auguste Comte (1798 – 1857):**
- ▶ Skutečné poznání pramení jedině z empirického smyslového pozorování; humanistické obory by se měly řídit stejnými principy jako přírodní vědy.
- ▶ Empirická pozitivní věda slouží společenským účelům: jakmile člověk najde vědecké odpovědi na otázky tohoto světa, dokáže je využít při odstraňování násilí, utrpení a konfliktů.
- ▶ Společnosti se vyvíjejí podle zákonů pokroku:
 - teologické / fiktivní stadium,
 - metafyzické / abstraktní stadium,
 - vědecké / pozitivní stadium
- ▶ Ve stadiu pozitivního myšlení lidstva by měla nastat podle Comta ideální forma společenského zřízení. Jednalo by se o stát s pevně stanoveným řádem, řízený vědci, odborníky a specialisty, kde by u každého převažoval smysl pro celek.
- ▶ Comte tak do filosofie dějin zahrnuje vznik své vlastní doktríny. Dějiny směřují k pozitivnímu stadiu. To bude spočívat v poznání univerzálních zákonů na základě pozorování faktů. Na základě těchto zákonů bude pak možno řídit běh společnosti.
- ▶ **Herbert Spencer:** teorie o sociální revoluci – ovlivněna Darwinem

Historický materialismus

▶ Karl Marx (1818 – 1883):

- Přesvědčení o materiální podstatě světa, včetně lidské psychiky: člověk není výtvořem Boha, ale Bůh je výtvořem člověka; náboženství je příznakem lidské odcizenosti, „opiem lidu“.
- Zásadní nesouhlas s tezí A. Smitha o tom, že úsilí jednotlivců o soukromý zisk vede k obecnému blahu; podle Marxe vede naopak k vykořisťování člověka člověkem.
- Dějinný vývoj směřuje ke spravedlivé společnosti – mění se výrobní způsoby, které podmiňují i sociální, kulturní a duchovní život:

- **Feudalismus** – vztah nevolnictví mezi majiteli půdy a rolníky, kteří ji nevlastní
- **Kapitalismus** – vztah vykořisťování mezi majiteli výrobních prostředků a nemajetnými dělníky
- **Komunismus** – beztřídní společnost v důsledku zrušení soukromého vlastnictví; lze ho dosáhnout násilnou revolucí.

Protestantská etika a duch kapitalismu

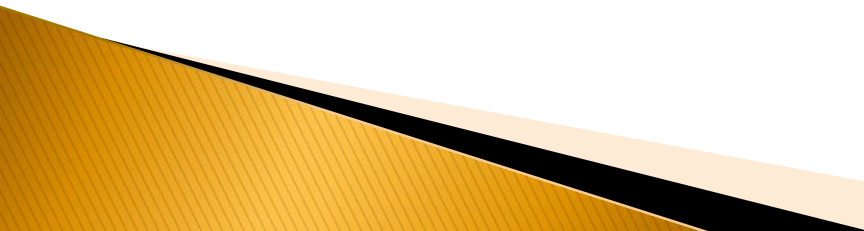
- ▶ **Max Weber** (1864–1920):
- ▶ V jeho době měli protestanti daleko větší podíl na kapitálovém vlastnictví než katolíci (nemluvě však o židech). Weber objevil étos práce coby sebeúčelu, specifický pro ideologii přísných protestantských směrů: člověk je povinen zvětšovat svůj kapitál, a to pouze pro zisk sám, aniž by pak vydělané prostředky vydával na uspokojení svých životních potřeb.
- ▶ Podle Kalvína je úspěch v povolání projevem predestinace – proto věřící, aby dokázali sobě i ostatním, že jsou předurčení ke spáse, se obrátili k dravému podnikání.
- ▶ V katolicizmu byly investovány obrovské částky do umělecké výzdoby chrámů a šlechtických sídel (baroko) – neproduktivní uložení kapitálu. Protestantismus měl naopak k dispozici daleko více prostředků, které mohl investovat do rozvoje obchodu a podnikání.
- ▶ Protestantská etika zbavila hromadění peněz středověké stigmatizace a omezením spotřeby (askeze) podporovala systematickou akumulaci kapitálu. A tak podle Webera sloužila jako motivační základna rodícího se kapitalismu.

Moderní sociální teorie

- ▶ Funkcionalismus
- ▶ Historická sociální teorie
- ▶ Psychoanalytická sociální teorie
- ▶ Strukturalismus a poststrukturalismus
- ▶ Feministická sociální teorie

Současné sociální teorie

- ▶ Modernita a postmodernita
 - ▶ Globalizace
-

Vznik konceptu sociálních práv

- ▶ Rozvíjel se po 2. světové válce v souvislosti s ostatními lidskými právy:
 - *Všeobecná deklarace lidských práv* (OSN 1948) – politický dokument, právně nezávazný
 - *Pakt o ekonomických, kulturních a sociálních právech* (OSN 1966)
 - *Pakt o občanských a politických právech* (OSN 1966)
 - *Úmluva o právech dítěte* (OSN 1989, ČSFR 1991)
 - *Úmluva o sociální bezpečnosti – minimální normy* (MOP 1952)
 - *Úmluva o rodinných závazcích pracovníků* (MOP 1981)
 - *Evropská sociální charta* (RE 1961, ČR 2000)
 - *Evropský zákoník sociálního zabezpečení* (RE 1990, ČR 2001)
 - *Komunitární charta sociálních práv pracujících* (ES 1989)
 - *Charta základních práv EU* (EU 2000)
- ▶ Sociální práva:
 - Právo na práci
 - Právo na uspokojivé pracovní podmínky
 - Právo na přiměřenou životní úroveň (výživa, bydlení, zdraví, vzdělání)
 - Právo na rodinu
 - Právo na sociální zabezpečení
 - Právo na svobodu sdružování a uplatňování svých hospodářských a sociálních zájmů

Sciální stát

Stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž i věcí veřejnou (Martin Potůček).

Začátek – sociální pojištění koncem 19. stol., koncepčně rozvíjen v 1. polovině 20. stol., realizován v západoevropských státech po 2. svět. válce.

Dosavadní vyvrcholení vývoje veřejně organizované solidarity, produkt evropské civilizace.

Veřejná garance ústavami zaručených nezadatelných lidských práv občanů, včetně práv sociálních.

Jeho rozvoj koordinován mezinárodními organizacemi na úrovni světové (OSN – Mezinárodní organizace práce 1919) a evropské (Rada Evropy, Evropská unie).

Znaky sociálního státu (*welfare state*)

Definice není jednoznačná, vychází z odlišných pojetí, kontinuálně se mění.

Stát s takovou sociální politikou, která se koncepčně opírá o tři klíčové momenty: **dobré zdraví, dobré vzdělání a zajištěnost občanů nezbytnými příjmy**, s cílem vyrovnat šance při vstupu do života a všem jedincům zajistit důstojnou životní úroveň.

Stát se **silným veřejným sektorem** a s výraznými intervencemi vlády do sociální oblasti.

Stát, v němž **odpovědnost** za základní životní podmínky není jen záležitostí jednotlivců a jejich rodin, ale i **záležitostí veřejnou**.

Sociální stát se vyznačuje vysokou mírou redistribuce, proto je velmi **náročný na ekonomické zdroje**. Může tedy fungovat jen v rámci velmi produktivních ekonomik.

Nebezpečím sociálního státu je tendence k centralizaci, byrokratizaci a anonymitě.

Jádro sociálního státu

Občanství (T. H. Marshall): vyjadřuje vztah mezi státem a jedincem; status poskytovaný těm, kdo jsou plnými členy společenství; ti všichni jsou si rovni v právech a povinnostech.

Institut občanství
má tři součásti:

- **Občanská práva** zajišťují individuální svobody člověka a rovnost před zákonem
- **Politická práva** zajišťují účast na rozhodování a na moci zejména vytvářením politických reprezentací
- **Sociální práva** zajišťují sdílení minimální úrovně ekonomického blahobytu, sociálního zabezpečení při sociálních událostech a kulturního dědictví.

Sociální práva občanů

Právo na práci

Právo na uspokojivé pracovní podmínky

Právo na přiměřenou životní úroveň (výživa, bydlení, zdraví, vzdělání)

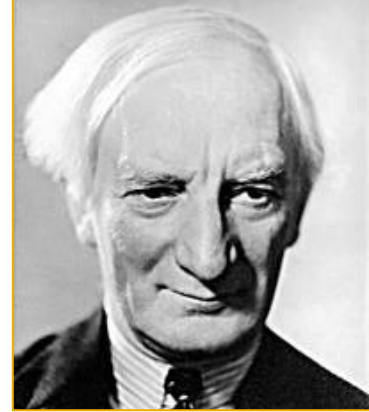
Právo na rodinu

Právo na sociální zabezpečení

Právo na svobodu sdružování a uplatňování svých hospodářských a sociálních zájmů

KDE JSOU
ZAKOTVENA
SOCIÁLNÍ PRÁVA?

Východiska

- ▶ **Praxe:** křesťanská filantropie, veřejná chudinská péče, marxistický socialismus, všeobecné sociální pojištění, rozpad vícegeneračních rodin.
- ▶ **Základní teoretický rámec** předložil 1942 **Lord William Beveridge** jako návrh britskému parlamentu, jak zabezpečit po válce pomoc obyvatelstvu:
 - Navrhoval plošné zajištění zdravotní péče, vzdělání, zaměstnání, sociálních jistot a pomoci v případech sociální dezintegrace a zanedbanosti.
 - Na základě prací ekonoma Johna M. Keynesa požadoval, aby celý systém byl hrazen přerozdělením daní, formou univerzálního národního pojištění.
 - Výsledek: **ucelená teorie sociálního státu** (původně státu sociální péče – *social welfare state*).

Mezinárodní konference ve Philadelphii 1944

- ▶ Beveridgeův návrh doporučen celému světu (čerpal z pojistného systému 1. čs. republiky), první ho cele přijala Belgie
- ▶ Návrh se snaží vyvinout nástroje chránící jedince v průběhu celého života před:
 - chudobou (prostřednictvím zabezpečení existenčního minima)
 - nemocemi (národní soustava zdrav. péče)
 - absencí přístřeší i neuspokojivým bydlením (přísp. na bydlení)
 - nezaměstnaností (politikou plné zaměstnanosti, příspěvek v nezaměstnanosti)
- ▶ Jako zákl. metodu navrhuje povinné soc. pojištění se soc. pomocí a dobrovolným připojištěním jako doplňkovými metodami
- ▶ **2 zákl. modely sociálních systémů:**
 - Bismarck: zásluhovost
 - Beveridge: charitativní systém – extrémní solidarita

Skandinávský sociální model

- ▶ **Karl Gunnar MYRDAL** (1898–1987): švédský soc. myslitel, ekonom a politik – ministr obchodu (1945–74), tajemník hospodářství Evr. komise (1947–57), hlavní nositel skandinávského soc. modelu; 1974: Nobelova cena za ekonomii
- ▶ Skandinávský soc. model = model státního zaopatření: zorganizovat veřejné soc. služby tak, aby byly každému dostupné a aby reagovaly na všechna aktuální i potenciální sociální a ekonomická ohrožení, s nimiž se může občan v průběhu svého života setkat
- ▶ 1934 vyšla studie, jejíž spoluautor byl Myrdal – zabývala se populační krizí (po ekonom. krizi 30. let) a navrhuje, jak jí čelit sociálně polit. zásahy:
 - zavedení mateř. příspěvků a přijetí dalších opatření podporujících porodnost
 - zavedení přísp. na děti, na bydlení
 - výuka a stravování ve školách zdarma
 - obecně dostupná zdr. péče
 - rozšiřování informací a podpora výchovy ve sféře bydlení, výživy a zdraví

Skandinávský sociální model

- ▶ Od 40. let 20. st. se ve Švédsku uplatňoval UNIVERZALISTICKÝ TYP VEŘEJNÝCH SOC. SLUŽEB – založený na kombinaci uplatnění dvou principů:
 - podle potřeb (sféra vzdělání, péče o zdraví a poskytování informací)
 - podle výkonu (ostatní oblasti)
- ▶ V 60. letech se Švédsko přiblížilo cílům, které si předsevzalo: odstranit chudobu, zlepšit sociální zabezpečení a snížit soc. nerovnosti mezi různými skupinami – cenou za to bylo stále se zvyšující zadlužení
- ▶ 70. léta – ropný šok – příjmy státu nestačily na rostoucí výdaje v soc. oblasti – konzervativní vláda je začala omezovat; na poč. 90. let měli inflaci pod kontrolou, ale klesala výroba a stoupala nezaměstnanost.

Sociální tržní hospodářství – Německo

- ▶ Snaha o nové vybudování ekonomiky po válce, propojení **tržního hospodářství** s **ideály sociální spravedlnosti**, důraz na **hodnotu lidské důstojnosti**; vliv **sociální nauky katolické církve**.
- ▶ Autor teoretického konceptu: **Alfred Müller Armack**; realizace kancléř, zakladatel CDU **Konrad Adenauer** (1876 – 1967) a ministr hospodářství (později kancléř) **Ludwig Erhard** (1907 – 1977).
- ▶ Ekonomický a sociální fenomén se vzájemně systémově doplňují, oba jsou postaveny na stejnou rovinu významnosti: tržní princip je považován za zdroj sociálního bohatství a prospěchu, sociální princip za předpoklad jeho úspěšnosti a za cílovou orientaci celospolečenského rozvoje.
- ▶ Hledání optima mezi sociálním a ekonomickým fenoménem je permanentní proces.

Vývoj

Návrh prezidenta USA Roosevelta po válce celosvětově koordinovat regulaci základních lidských práv a svobod, včetně práv sociálních = pojistka proti rozpoutání další války.

Tento návrh byl v 50. a 60. letech 20. stol. realizován v celé západní Evropě a po roce 1989 i v Evropě postkomunistické. Postupně se přidávají také rozvojové státy, jakmile jim to ekonomická výkonnost umožní.

Každý stát volí na základě historických a kulturních daností odlišnou cestu – neexistuje tedy jednotný model sociálního státu.

Kardinálním problémem úspěšného fungování sociálního státu je míra přerozdělování.

Nejvyšší míra přerozdělování je ve skandinávských státech, nižší ve střední a jižní Evropě, nejnižší v USA, Kanadě a Japonsku.

Od 70. let 20. stol. se sociální stát dostává do krize, neboť se dlouhodobě nedaří udržovat rovnováhu mezi jeho výdaji a příjmy; jedním z důležitých faktorů je stárnutí populace, které vede ke zvyšování podílu neproduktivních obyvatel; nejnovějším faktorem je současná ekonomická krize.

Typologie sociálního státu

Reziduální sociální stát vychází z liberálních myšlenek. Jádrem koncepce je předpoklad, že potřeby lidí jsou primárně uspokojovány rodinou a trhem. Sociální pomoc přichází na řadu až ve chvíli, kdy tyto dvě instituce přestanou normálně fungovat (rodinná krize, ekonomická krize apod.) Reziduální koncepce odpovídá "tradiční americké ideologii individuální odpovědnosti".

Institucionální sociální stát je charakterizován centrálně organizovaným systémem sociálních služeb, které mají zajišťovat standardní životní potřeby jedinců a skupin. Takový sociální stát má integrovat společnost, vyrovnávat nerovnosti a předcházet sociálním událostem. Sociální pomoc je zde vnímána jako "normální, akceptovatelná a oprávněná funkce moderní průmyslové společnosti", za touto koncepcí stojí přesvědčení, že "je správné pomáhat lidem v seberealizaci".

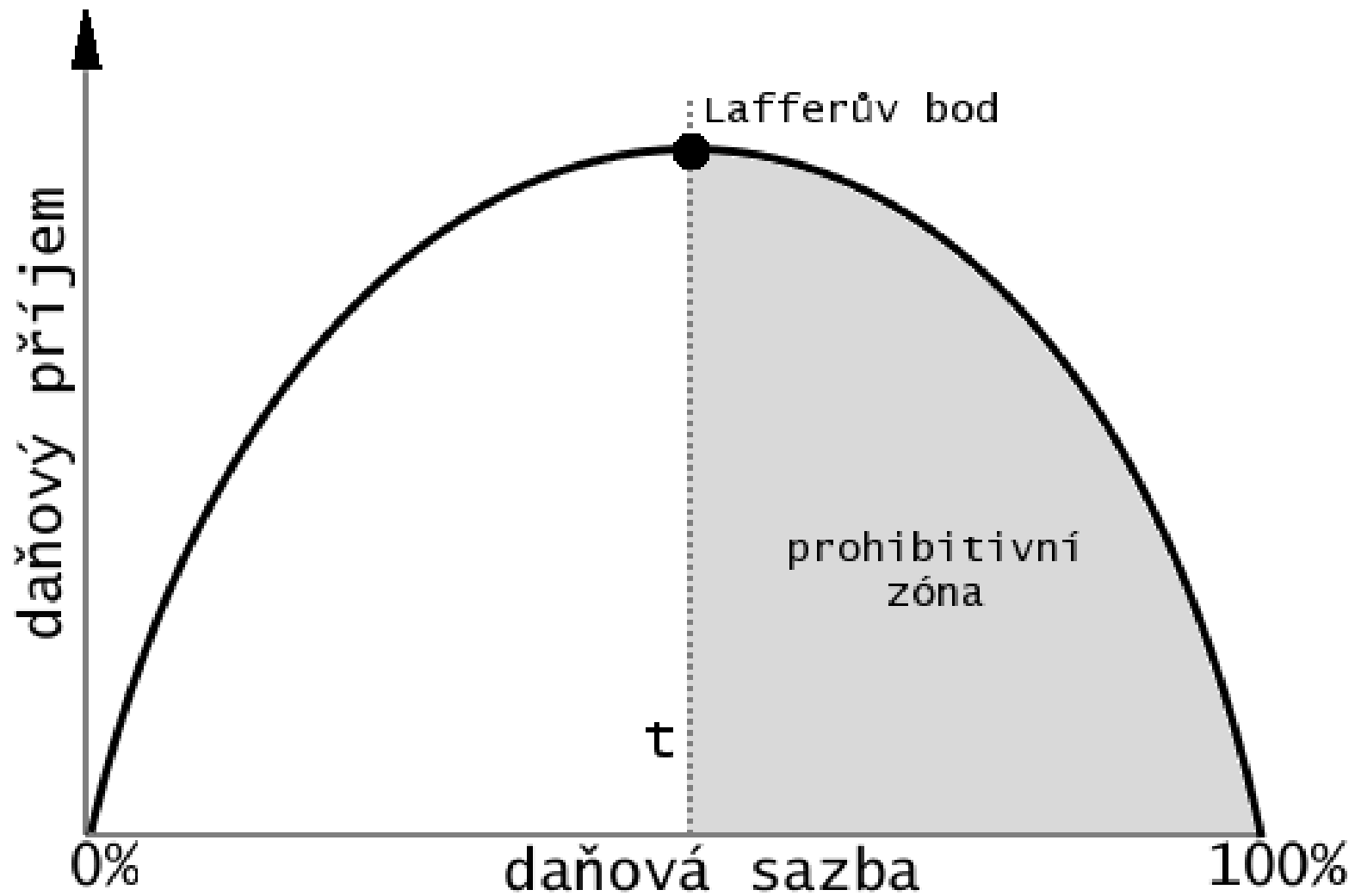
Pracovně-výkonnostní sociální stát zajišťuje uspokojování potřeb svých občanů na meritokratickém principu, odvíjí se od začlenění do pracovních struktur a výsledků a produktivity práce.

Typologie sociálního státu

Typ sociálního státu	Reziduální	Výkonový	Institucionální
Charakteristika	Liberální	Konzervativní	Sociálně–demokratický
Odpovědnost státu za uspokojování potřeb	Minimální	Optimální	Maximální
Populace pokrytá povinně poskytovanými službami	Menšina	Většina	Všichni
Výše příspěvků	Nízká	Střední	Vysoká
Část národního důchodu určená pro soc. politiku	Nízká	Střední	Vysoká
Zkoumání potřebnosti	Primární	Sekundární	Marginální
Příklady	USA, Kanada, Japonsko	Střední a jižní Evropa	Skandinávie

Otázka míry redistribuce

- ▶ **Poptávka po sociálních dávkách** je prakticky neomezená, je třeba je však platit z daní. Zvyšování daňového břemene vede:
 - Občany k nižší pracovní motivaci
 - Podnikatele ke zdražování pracovní síly, omezování investic a oslabování konkurenceschopnosti.
- ▶ **Příliš vysoká míra sociálního pohodlí** tedy oslabuje ekonomickou prosperitu, a tím ohrožuje fungování celého sociálního systému.
- ▶ **Lafferova křivka:** vyšší daňové sazby zajišťují státu vyšší daňové příjmy pouze do určité míry, další zvyšování daní pak destimuluje ekonomické subjekty a daňový výnos klesá.

Lafferova křivka

Kritika konceptu sociálního státu

Koncept sociálního státu byl a je kritizován od počátku svého vzniku, a to jak zprava, tak zleva.

- Kritika zprava přichází z řad liberálních (Friedrich Hayek, Milton Friedman, Robert Nozick) a konzervativních myslitelů, kteří vyčítají sociálnímu státu omezování svobody jednotlivce a volného trhu.
- Naopak marxistická kritika zleva považuje sociální stát jen za nástroj vládnoucí třídy k umlčení třídy pracujících, který podporuje stávající sociální uspořádání.

Od 60. let se hovoří o krizích sociálního státu, které souvisejí s obecnějším politickým, ekonomickým a demografickým vývojem společnosti.

Obecně lze rozlišovat tyto typy krizí sociálního státu:

- krize nákladů: sociální stát je příliš drahý
- krize efektivity: aparát sociálního státu je těžkopádný, pracuje neefektivně a netransparentně
- krize legitimacy: sociální stát je nespravedlivý, zvýhodňuje určité vrstvy společnosti I zastánci sociálního státu se shodují na tom, že sociální stát je třeba transformovat, aby odpovídal současnému uspořádání společnosti a chránil před novými riziky.

Krize sociálního státu

- ▶ Nesnadnost/nemožnost nalezení optima mezi sociálním a ekonomickým fenoménem je příčinou současné krize sociálního státu.
- ▶ Zač. krize 70.–80. léta 20. stol. – důsledek stárnutí populace, ropné krize, úspěchu asijských tygrů.
- ▶ Reakce: neoliberalismus – tlak na úspory veřejných financí, omezení vlivu státu, zvýšení odpovědnosti jednotlivců za své potřeby. Diskuse pokračuje dodnes:
 - **Nesporná je podstata sociálního státu se solidaritou jako jednou ze základních evropských hodnot.**
 - **Sporná je míra štědrosti v této solidaritě, zvláště při narušení rovnováhy mezi těmi, kdo platí na veřejnou solidaritu, a těmi, kdo z ní čerpají.**

Co je hlavní příčinou současné krize sociálního státu?